

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

ANNA MARKLOVÁ

III. ročník – prezenční studium

KATASTROFICKÁ VIZE BUDOUCNOSTI JEVGENIJE
ZAMJATINA

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Jaroslav Vala, Ph.D.

OLOMOUC 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 20. 4. 2014

.....

podpis

Děkuji Mgr. Jaroslavu Valovi, PhD., za odborné vedení bakalářské práce,
poskytování rad a trpělivý přístup.

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Totalitní světy.....	8
2.1	Jevgenij Zamjatin - My.....	8
2.2	Demokratická Kampučie	11
3	Paralely.....	13
3.1	Politický systém.....	13
3.1.1	Definice.....	13
3.2	Ideologie	15
3.2.1	Ceremoniály.....	15
3.2.2	Fráze a hesla.....	17
3.2.3	Rozdělení společnosti a místo člověka v systému	17
3.3	Běžný život	19
3.3.1	Výchova dětí	19
3.3.2	Láska a sex.....	20
3.3.3	Umění.....	22
3.3.4	Bydlení.....	23
3.3.5	Potrava	23
3.4	Dějiny a jejich výklad	24
3.4.1	Přesun obyvatelstva	25
3.5	Náboženství	26

3.6	Kult osobnosti	29
3.7	Masa.....	31
3.7.1	Degradace člověka na číslo.....	32
3.7.2	Soukromé vlastnictví	33
3.7.3	Odlíšnost = nemoc	34
3.7.4	Lidé jako stroje	35
4	My	37
4.1	Literární postavy v soukolí systému	37
4.1.1	D-503	37
4.1.2	I-330.....	38
4.1.3	O-90	39
4.2	Rozum versus svědomí	39
4.3	Svoboda versus štěstí	40
5	Závěr	43
6	Seznam použité literatury.....	44
	ANOTACE	45

1 Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala téma, které mě fascinuje již několik let – totalitní režimy. V literatuře se jim věnuje oblast sci-fi literatury, nazvaná antiutopie či dystopie. Její autoři popisují katastrofickou vizi světa, v němž jsou lidské hodnoty převráceny a život ztrácí smysl. Zaměřila jsem se na román *My* od Jevgenije Zamjatina, který popisuje život člověka v režimu, kde je zcela potlačena individualita a jednotlivec nemá žádný význam. Kniha mě zaujala, neboť dokázala vyjádřit pocity různých typů lidí, žijících v takovém systému.

Druhá kniha, která na mě v posledních letech silně zapůsobila, byly *Dějiny 20. století* od Paula Johnsona. Díky ní jsem si uvědomila, že žádná beletrie nikdy nemůže popsat skutečnou velikost a hrůzu lidského zla. Nejotřesnější bylo líčení praktik ultralevicové skupiny Rudých Khmerů, kteří vládli v sedmdesátých letech na území Kambodže. Prostudovala jsem toto období podrobněji a našla jsem v něm mnoho paralel právě s dílem Jevgenije Zamjatina, jehož literární svět je založen na obdobných pravidlech. Těmto podobnostem jsem se rozhodla věnovat hlavní část práce také proto, abych zdůraznila, o kolik je realita horší než fikce. Měla jsem i jiné důvody, proč jsem si zvolila právě toto téma. Myslím, že je podstatné neustále upozorňovat na to, jak snadno se dá zneužít moc, jak lehce nás mohou druzí ovládat a jak jednoduché může být předat odpovědnost za své činy někomu jinému. Ve své práci jsem chtěla ukázat, kam takové předání odpovědnosti vede a do jakých rozměrů může narůst moc předaná do rukou jediného člověka.

Pro demonstrování výše uvedeného jsem si mohla vybrat i známější díla a historicky významnější státní útvary, chtěla jsem však upozornit právě na ty méně známé případy. Z autorů antiutopických románů lidé většinou znají George Orwella, někdy také Aldouse Huxleyho, avšak o Zamjatinovi nevědí. Stejně tak osud obyvatel Demokratické Kampučie není obecně známý, pod pojmem totalitní režim si spíš všichni vybaví stalinské Rusko a Hitlerovo Německo, které navíc považují za dávno minulost. Myslím, že je důležité zdůrazňovat, že totalitní režim není pojem z minulosti. Pol Potova diktatura skončila teprve nedávno, před necelými čtyřiceti lety, on sám pak

zemřel roku 1998, prakticky bez odsouzení a v poklidu. A nemusím ani připomínat, kolik států je i v současnosti totalitních.

Závěrečnou část práce věnuji rozboru románu *My* po literární stránce, popisují důležité postavy, které v něm vystupují, a hlavní myšlenky, na něž Zamjatin upozorňuje, neboť jeho kniha není jen stále aktuální výstrahou před zneužitím moci, ale také vynikajícím literárním dílem.

2 Totalitní světy

2.1 Jevgenij Zamjatin - My

Román *My* od Jevgenije Ivanoviče Zamjatina popisuje antiutopickou vizi světa, kde člověk již není samostatnou osobou, nýbrž pouze částí celku. Veškeré jeho jednání závisí na vůli státu, zastoupeného diktátorem. Zamjatin se věnuje jak popisu života typického občana státu, tak vylíčení morálních problémů, které s životem ve státě bez svobody souvisejí. Román byl napsán roku 1920, po vydání v zahraničí byl jeho autor v rodném Rusku perzekvován.

Román má formu zápisků občana D-503, hlavního konstruktéra kosmické lodi *Integrál*, která má za úkol šířit ideologii Jednotného státu ve vesmíru. Díky ich-formě může autor ukázat vnitřní vývoj hlavního protagonisty, změnu jeho názorů a jeho pocity a tím nám přiblížit svou představu o tom, jak by se asi průměrný člověk v daném režimu choval. Zároveň má také možnost upřít naši pozornost k tomu, co ho zajímá nejvíc – tedy k morálním a etickým otázkám, které řeší každý člověk nezávisle na místě a čase. Zamjatin nemá touhu vylíčit nám detailně politický systém, ekonomický stav či podrobnou historii státu. Těchto témat se samozřejmě dotýká, ale pouze povrchem a stručně. Jeho cílem je vykreslit psychické pochody člověka, který stojí před morální otázkou. Fascinují ho procesy v lidském myšlení, stav člověka, který musí stále rozhodovat mezi tím, co je správné a co ne, který musí naslouchat jak hlasu rozumu, tak hlasu svědomí a neustále pochybovat o svých činech. Zamjatin klade důraz především na nutnost neignorovat hlas svědomí a neupínat se k čistě logickým zdůvodněním lidských skutků, neboť právě úplná racionalizace zabíjí v člověku jeho přirozenost. Lidský život se nedá převést na matematické operace.

Matematická logika slouží autorovi také jako symbolické vyjádření hlavních zlomů knihy. Nejprve jí vyjadřuje stav lidí jako celku – lidé jsou čísla. Jednotlivá „jména“ konkrétních osob pak slouží i k jejich hrubé charakteristice – O-90 je baculatá, oblá, jednoduchá, S je esovitě prohnutý, připomíná hada. Základním rysem hlavní ženské postavy je její tajemnost, na níž nás upozorňuje už jméno I-330. I je matematické označení pro odmocninu z mínus jedné, tedy pro iracionální číslo (mimo to ji i fyzicky popisuje, neboť I-330 je štíhlá a vysoká). Záhadnost je ještě zdůrazněna tvarem jejího

obočí, které jakoby se stahovalo do tvaru písmene x, tedy matematického symbolu pro neznámou. Také samotná forma zápisů má pevnou matematickou konstrukci: D-503 vždy uvede číslo záznamu a pak tříbodovou osnovu. Tato konstrukce se však také postupně hroutí. D-503 se nejprve striktně drží osnovy, která je na začátku každé deníkové kapitoly uvedena, postupně však osnova přestává být pevná a ve chvílích největšího rozrušení hlavního hrdiny mizí úplně, popřípadě ji nahrazují doušky jako „*Osnova: Nevím jaká. Celá osnova je snad jen: Odhozená cigareta.*“ (Zamjatin, 1989, s. 228)

Matematika v díle symbolicky zastupuje také vše, co stagnuje, co se nevyvíjí a co má za úkol omezovat. Život, který má stejnou charakteristiku, je podle Zamjatina zhoubný, měl by být přesně opačný – dynamický, tvůrčí, plný nekonečných možností. Pro tyto dva stavy autor používá termíny entropie a energie. Přesně jsou v knize popsány následovně: „*Nuže, ve světě jsou dvě síly – entropie a energie. Jedna vede k blaženému klidu, k šťastné rovnováze, druhá ke zrušení rovnováhy, k trýznivě nekonečnému pohybu.*“ (Zamjatin, 1989, s. 177) Tyto síly spolu neustále soupeří a podle autora je bezpodmínečně nutné, aby energie vždy zvítězila. V závěru knihy, kdy děj graduje, se stupňuje i naléhavost onoho střetu – do chaotické situace, v níž padla přehrada mezi civilizací a divočinou a na zemi se válejí mrtvá těla, přichází vědec s informací, že nekonečno neexistuje. A D-503, který nejprve toužil po tom, aby vše bylo omezené, je zdrcen a ptá se, co je za oním konečným vesmírem. Odpověď nedostává.

Knihla ovšem až na výše zmíněný závěr není příliš napínavá či strhující, děj plyne pomalu a nerušeně, jen místy se objeví dramatičtější scéna. Až na konci pak dochází k akci. Jako by i tento postup sloužil k vyjádření nitra hlavní postavy – nejprve je svazována onou entropií, pak se přikloní na stranu energie. Ráz posledního zápisu pak svědčí o opětovném nastolení entropie, jak v mysli D-503, tak v celém státě, jehož obyvatelé se nechali v chaotické chvíli strhnout silou energie, ale pak se, ať už dobrovolně či násilím, navrátili k entropii. Ta je totiž mnohem jednodušší a pohodlnější, musíme se proto mít stále na pozoru, abychom se k ní neuchýlili, protože v tom případě by náš život ztratil hlubší smysl.

Jediným smyslem života, jak z knihy vyplývá, totiž není být jednoduše šťastný. Autor nás upozorňuje, že kvůli tomu člověk na světě není. Musí se stále zajímat o to, co mu říká jeho svědomí, ptát se, zda stav společnosti kolem něj nejlépe přispívá k rozvoji ducha a udržuje ve světě onu hnací sílu, zde nazývanou energie. Myslím, že právě touto myšlenkou si dílo zachovává svou aktuálnost, neboť lidí, kteří stagnují a stojí na místě, je v každé době mnoho, většinou více než aktivních jedinců.

Na nebezpečí převahy neaktivních jedinců autor upozorňuje také. Budou-li totiž v lidech stagnace, nezájem a pocit jednoduchého štěstí podněcovány a podporovány, vznikne společnost, v níž oni aktivní jedinci nebudou mít možnost svobodného života. To by mohlo vést až ke stavu, jaký vládne v Jednotném státě, kde žádný pokus o revoluci nemá šanci na úspěch. Vzpouza, k níž v knize dojde, je potlačena a z tragického závěru můžeme vyčíst, že tak skončí i všechny další - pokud k nim vůbec ještě dojde, pokud nebudou všichni lidé nuceni podstoupit Operaci, při níž jim vyjmou část mozku, bez které je aktivita vyloučena. To by znamenalo poslední stupeň na cestě k zániku lidstva.

Svět, který Zamjatin vytvořil, je sice fiktivní, postavy jeho díla však reagují a myslí jako skuteční lidé. Autor věrně vylíčil psychické pochody typických zástupců obyvatelstva – inteligentního D-503, který však není schopen samostatně myslet, hloupé, ale velice citlivé O-90 i osobní prospěch hledající udavačky U. I-330 zastupuje v knize ideál správně jednajícího člověka, nesvázaného dogmaty a předsudky, ani ona však není jednoznačně kladná – z knihy se například nedozvíme, zdali D-503 pouze nevyužívala bez ohledu na to, jaký to pro něj bude mít dopad.

Zamjatin má schopnost v několika slovech přesně vyjádřit myšlenku, kterou chce předat. Kniha neobsahuje dlouhé a těžkopádné popisy, jde o stručný a jednoduchý záznam chronologicky řazených událostí, filozofické problémy jsou často nastírány jen v náznacích. Marně bychom hledaly pasáže, které jsou přebytečné a nepodstatné. Také o reáliích fiktivního světa nás autor informuje jen okrajově – zmiňuje se o dvousetleté válce, ale nepopisuje podrobně její průběh, uvádí, že Zelená stěna odděluje město od divočiny, ale nedodává, zda za stěnou existují ještě jiná města, čelního představitele státu Dobroditele také líčí jen v několika pasážích a to nepřiliš objektivně. Autor uvádí jen základní rysy svého světa a jeho obyvatel možná proto, aby nám zjednodušil hledání

paralel se skutečným světem – vždyť na místě Dobroditele by jistě mohl stanout kterýkoliv z diktátorů dvacátého století, totalitní stát nemusí být obehnán Zelenou stěnou doslova, stáčí ostnatý drát a pohraniční stráž. (Zamjatin, 1989)

V následujících kapitolách se pokusím jednu takovou paralelu se skutečností popsat. Popíši svět Demokratické Kampučie.

2.2 Demokratická Kampučie

Název Demokratická Kampučie označuje státní útvar, nacházející se na území Kambodži v letech 1975-1979, kterému velela ultralevicová skupina známá jako Rudí Khmerové.

Vzniku Demokratické Kampučie předcházela autoritativní vláda maršála Lon Nola, který se dostal k moci roku 1970 a dal si za cíl uchránit Kambodžu - tedy Khmerskou republiku, jak ji nazval – před hrozbou komunistických partyzánů a Vietnamců. Místo toho však v zemi zavládl chaos a násilí, válka ve Vietnamu přímo ovlivňovala i Kambodžu, neboť probíhala i na části jejího území. Khmerská republika musela čelit četným náletům amerických armád. Nespokojené a hladovějící obyvatelstvo namířilo svou zášť proti Lon Nolovu režimu, lidé se často přidávali na stranu revoluce, kterou zastupovali komunističtí Rudí Khmerové. Na jejich straně byl i bývalý vládce země, princ Sihanuk, který musel po svém svržení zemi opustit a nyní pro obyvatele představoval další důvod, proč se přidat na stranu revoluce. Symbolizoval pro ně totiž odvěké tradice a rituály, které byly nástupem Lon Nola zlikvidovány. (Zelenda, 2009, s. 84 – 97)

V zemi vypukla občanská válka, kterou Lon Nol, i přes velkou pomoc a podporu od USA, nedokázal potlačit. Za konečné vítězství revoluce se považuje 17. duben 1975, kdy jednotky Rudých Khmerů vstoupily do hlavního města Phnom Penhu. Ještě týž den začala evakuace jeho obyvatel na venkov, oficiálně proto, že město mělo být opět bombardováno, pravým důvodem však byla idea Rudých Khmerů o nezkaženosti života na vsi.

Princ Sihanuk se opět vrátil do země a stal se jejím oficiálním představitelem. 5. ledna 1976 přijal novou ústavu země a schválil nový název Demokratická Kampučie.

Zákonodárnou moc mělo mít Lidové shromáždění, výkonnou tříčlenné prezidium se Sihanukem v čele. Ústavní práva však nebyla dodržována a Sihanuk se rozhodl na svou funkci rezignovat. Odjezd ze země mu ale nebyl umožněn - musel zůstat v Kampučii jako zajatec.

Vůdcem Rudých Khmerů byl muž jménem Saloth Sar, narozený roku 1925 v provincii Kompong Thom. Studoval ve Francii, kde se seznámil s marxismem, po návratu do Kambodži se angažoval v komunistickém hnutí a organizoval partyzánské jednotky. Po vítězství revoluce se dostal do čela Komunistické strany Kampučie a vystupoval už jen pod různými pseudonymy, z nichž je nejznámější Pol Pot.

Přestože měl Pol Pot v rukou veškerou moc, trpěl paranoickou představou, že je v komunistické straně mnoho zrádců spolupracujících s vietnamskými nepřáteli. Zahájil proto rozsáhlé čistky mezi kádry, které dal vyslýchat a mučit ve věznici Tuol Sleng.

Represe probíhaly i mezi řadovými občany. Soukromé vlastnictví bylo zrušeno a každý, kdo se tomu chtěl vzepřít, byl popraven. Stejně skončili také zástupci inteligence, úředníci spojovaní s Lon Nolovým režimem a v neposlední řadě cizinci, především Vietnamci. (Zelenda, 2009, s. 97 – 103)

Nepřátelský postoj proti Vietnamu vyvrcholil 30. dubna 1977, kdy kambodžské jednotky vpadly do jeho provincie Tay Ninh, kde vypálily několik vesnic a zavraždily stovky civilistů. Vietnam na to koncem roku reagoval ofenzivou na území Kambodži, kterou mínil jako varování. V prosinci 1978 pak podnikl rozhodující útok a již 7. ledna 1979 se mu podařilo ovládnout Phnom Penh. 11. ledna 1979 byla vyhlášena Kampučská lidová republika, což znamenalo oficiální konec vlády Rudých Khmerů. (Zelenda, 2009, s. 103 - 107)

3 Paralely

V této části práce se budu věnovat jednotlivým rysům obou světů a hledat mezi nimi shodné prvky.

3.1 Politický systém

3.1.1 Definice

Totalitarismus je pojem, který zahrnuje oba světy, jimž se ve své práci věnuji – svět Zamjatinův i svět Demokratické Kampučie. Je tedy vhodné, abych tento pojem nejprve přesně vymezila. K tomu mi poslouží charakteristika Raymoda Arona, který totalitarismus definoval pěti základními rysy:

„1. Fenomén totalitarismu patří k režimu, který poskytuje jedné straně monopol politické činnosti.

2. Monopolní strana je vedena nebo vyzbrojena ideologií, které přikládá absolutní autoritu a která se v důsledku toho stává oficiální státní pravdou.

3. K šíření této oficiální pravdy si pak stát vyhrazuje dvojí monopol, monopol prostředků násilí a monopol prostředků přesvědčování. Všechny komunikační prostředky, rádio, televize, tisk, jsou řízeny a ovládány státem a těmi, kdo ho zastupují.

4. Většina ekonomických a profesních aktivit je podřízena státu a stává se jistým způsobem součástí státu samého. Protože stát je neoddělitelný od své ideologie, je většina ekonomických a profesních aktivit zabarvena oficiální pravdou.

5. Protože všechno je státní činnost a protože každá činnost je podřízena ideologii, je chyba, které se někdo dopustí v ekonomické nebo profesní činnosti, současně chybou ideologickou. Odtud vyplývá nakonec politizace, ideologické přehodnocení všech možných chyb jednotlivců a jako závěr teror policejní i ideologický.“ (Aron, 1993, s. 158)

Aron dále totalitní systémy člení do skupin. Jednou z nich je skupina komunistických režimů, do níž zapadají i námi sledované světy.

Komunistický režim především ruší pluralitu stran a vyzdvihuje nutnost vytvořit jednotnou beztřídní společnost. Protože sám sebe považuje za nevyhnutelnou součást historie, nejeví se mu monopol strany v rozporu se svobodou. Absolutní moc strany je nezbytná pro dosažení cílů beztřídní společnosti.

Volby jsou čistě symbolické. Přestože si stále hrají na demokracii, je jasné, že volba neexistuje – kandidátní listina je jednotná, občané buď mohou volit pro vládnoucí a jedinou stranu, nebo nevolit vůbec, ovšem s očekávanými postihy.

Strana zasahuje do veškerého veřejného dění, svou ideologii vnucuje všem organizacím a vlastní monopol síly, propagandy i publicity.

Za zločin se pak považuje celá škála prohřešků. Mnoho projevů chování se dá zahrnout do formulace o kontrarevoluční činnosti, soudům je dána velká volnost při posouzení, co je „sociálně nebezpečný čin“. Pokud se i při největší snaze čin do definice nevejde, přispěchá na pomoc zásada analogie: pokud na zločin nelze přesně uplatnit terminologii zákoníku, může ho soud odsoudit podle principu per analogy, neboť se nějakému jinému činu, který je za zločin považován, podobá. (Aron, 2009, s. 145 - 157)

Nalezneme jen drobné odchylky, kterými se systém v Jednotném státě odlišuje od systému popsaného Aronem: Volby už ani nemusejí předstírat, že jsou jiné než symbolické, zmizela demokratická zástěrka a zůstal pouze veřejný akt svornosti. Co se týká vymezení pojmu „zločin“, v Zamjatinově vizi je tento problém odstraněn zcela – trestána je veškerá nenormální činnost, žádné soudy, které by ji měly nejprve prošetřit, neexistují, existuje pouze Úřad strážců, který likviduje všechny, kteří se chovají nezvykle. (Zamjatin, 1989)

Také ve druhém světě, kterému se v práci věnuji, v Demokratické Kampučii, vládl režim, jenž Aronova definice vystihuje. Jediný projev, v němž se od ní odchyloval, bylo stejně jako v případě Zamjatinovy vize odsouzení zločinu – soudní procesy prakticky neexistovaly, provinilci byli trestáni ihned po dopadení. Úřad strážců zde suplovalo několik věznic, sloužících zároveň k vyslýchání a mučení zadržených. (Short, 2005)

3.2 Ideologie

Základem ideologie Jednotného státu je aplikace matematických pravidel na reálný svět. Mezi lidmi jsou kladena znaménka a rovnítka, ztotožněním člověka s číslem je pak učiněna hráz jakýmkoliv protiargumentům. Pokud totiž občané toto ztotožnění přijmou, nemohou žádným logickým argumentem namítat proti postupům státu, neboť matematická logika je neotřesitelná.

Lidé mají jedinou úlohu – vykonávat to, co je jim státem uloženo, stejně jako čísla vykonávají po celou dobu své existence stejnou, pevně danou funkci, neboť mají neměnnou hodnotu. Všichni musí být stejní, neboť *„kdo je originální, porušuje tedy rovnost. A to, čemu se v idiotském starověkém jazyce říkalo být banální, znamená u nás jenom plnit svou povinnost.“* (Zamjatin, 1989, s. 57)

Legitimita ideologie je pak podložena dogmatem, že Jednotný stát ani Dobrodítel se nemůže mýlit a jejich vláda byla předurčena už při vzniku světa. Vzpírat se státu tedy znamená vzpírat se přirozenému běhu věcí a odmítat ráj na zemi, který díky němu vznikl.

Stejnou roli, jakou má Jednotný stát, zastupovala v Demokratické Kampučii organizace Angkar. Vše se provádělo jejím jménem, vše bylo v její prospěch. Byla to organizace anonymní a všudypřítomná, stejně jako Jednotný stát i ona byla v představách občanů značně abstraktní, neboť si pod ní nepředstavovali jen vedení strany s Pol Potem v čele, ale také hrozivé a tajuplné božstvo. (Short, 2005, s. 345)

V ideologii však nacházíme i základní rozpor účelu monopolní strany – ta předpokládá homogenní společnost, jejíž zájmy reprezentuje. Avšak je-li společnost skutečně homogenní, tedy bez existence konfliktu zájmů či individuálních rozdílů, není vláda strany nutná. (Aron, 2009)

3.2.1 Ceremoniály

Ceremoniály a slavnostní demonstrace jednoty lidu jsou velice podstatné. Účel takových akcí je jasný – vůdcové vždy dosáhnou žádaného souhlasu a podpory lidu, což

zesílí jeho oddanost. Vytvoří se tak duševní jednota mezi lidem a vládnoucími, která, ač je fiktivní, se veřejným vyjádřením upevňuje. (Aron, 2005, s. 130 - 171)

Nejdůležitějším ceremoniálem v roce jsou volby.

Občané Jednotného státu se v Den jednomyslnosti sejdou na náměstí a odhlasují znovuzvolení Dobroditele prostým zvednutím paže. V případě, že by chtěl někdo poklidný průběh hlasování narušit a ruku nezvednout, je na místě zadržen Strážci a později zlikvidován. Hlasy proti jsou zavrhnuty jako nesmyslné a připodobněny ke kašli, rušícímu nádhernou symfonii. (Zamjatin, 1989)

Stejně symbolické byly i volby v Demokratické Kampučii. Lišily se jen tím, že musely brát ohled na názor okolního světa. Pro západní země se tedy připravilo rozsáhlé divadlo – nahrané fiktivní rozhovory s kandidáty a voliči. Ve skutečnosti však byl na kandidátce vždy jen jeden kandidát a v některých oblastech nesměli „noví lidé“, tedy lidé přesunutí z měst do vesnic, volit vůbec. Pol Pot to okomentoval slovy: „*Tohle nejsou kapitalistické volby, u nás platí diktatura proletariátu.*“ (Short, 2005, s. 397)

Slavnostní ráz mají také popravy občanů, kteří si dovolili vzepřít se pravidlům státu. Demonstrují sílu a nemilosrdnost režimu proti těm, kteří se snaží vzít ostatním lidem jejich štěstí. V Jednotném státě se popravy odehrávají v Den spravedlnosti, kdy jsou všichni obvinění potrestáni zadušením pod Dobroditelovým Strojem. Tato ceremonie má již značně náboženský ráz, stejně jako další událost, shromáždění na Náměstí Krychle, které se svou podobou rovná bohoslužbě. (Zamjatin, 1989)

V Kampučii měly podobu křesťanské zpovědi či náboženského rituálu „schůze životního stylu“, na nichž se jednotky Rudých Khmerů zpovídaly z prohřešků a chyb v jednání i myšlenkách. Nic nesmělo zůstat pod povrchem, vše muselo vyplout na povrch. Jednotlivci postupně předstupovali před ostatní a vyznávaly se z „hříchů“. Francois Bizot, francouzský archeolog, byl svědkem jedné takové schůze ve věznici v džungli. Zahájena byla následujícími slovy: „*Soudruzi, necht' každý z nás řekne, co dělal celý den, abychom mohli napravit své chyby a očistit se od hříchů, které zadržují naši milovanou revoluci.*“ (Short, 2005, s. 274) Místo aby lidé své nejnítějnější myšlenky odevzdávali Bohu, odevzdávali je Angkaru. Bizot se o tom později vyjádřil:

„Straničtí teoretici nahradili Angkarem dharmu, prvotní zákon, který v buddhismu ztělesňuje povinnosti jednotlivce.“ (Short, 2005, s. 275)

3.2.2 Fráze a hesla

Každá činnost, která se po občanech totalitního státu žádá, je obalena vznosnými hesly a frázemi, většinou bojovného rázu. Lidé musejí za svou práci cítit víc než jen onu konkrétní činnost, musejí za ní vidět i abstraktnější poslání. Nekopou jen kanály, ale útočí v předních řadách frontové linie a vítězí nad přírodou. Tato hesla obklopují lidi v každodenním životě – jsou vyvěšena na veřejných tabulích, znějí z tlapačů a rádií a objevují se ve všech povolených knihách či učebnicích.

Hlavním heslem se v případě Jednotného státu stalo zvolání „*At' žije Jednotný stát, at' žijí čísla, at' žije Dobroditel!*“ (Zamjatin, 1989, s. 32), v případě Demokratické Kampučie pak poučka „*Horlivěji pracovat, více produkovat a milovat Angkar!*“ (Short, 2005, s. 375). Vidíme, že vyzdvihování důležitosti hlavní organizace je obsaženo v obou případech a její vštípení je pro stát na předním místě.

K šíření frází mezi občany Jednotného státu slouží tlapače na ulicích, které mezi opakující se věty občas vmísí i motivační pochod. Ke stejnému účelu sloužilo v Kampučii rádio Pnompenh – hlasatelé zvučným a silným hlasem opakovali stále tytéž věty jako mantry, a to za doprovodu tematicky odpovídajících písní, psaných na motivy lidových popěveků. Písně se týkaly například chovu prasat či úsilí při kopání kanálů. (Short, 2005, s. 376)

3.2.3 Rozdělení společnosti a místo člověka v systému

Jak se ze Zamjatinovy knihy dovídáme, vláda Jednotného státu byla nastolena před tisíci lety. Od té doby mu svrchovaně vládne Dobroditel, jemuž jsou hierarchicky podřízeni všichni občané, zde nazývaní čísla. Mezi nimi teoreticky nejsou žádné rozdíly, všichni jsou na stejné společenské úrovni. Jejich život je plně řízen státem, pevně daný harmonogram platí pro každého a nikdo ho nemůže porušit. Každá činnost je ukotvena v Hodinových deskách, jakési osobní bibli každého čísla. Obsahuje informace o pracovní době i povolených hodinách soukromí. Každý pohyb mimo Hodinové desky musí být byrokraticky ošetřený – například v případě nemoci

potvrzením z Lékařského úřadu. Svobodný pohyb ani není možný, neboť mezi obyvateli jsou roztroušeni Strážci – tajná policie, která každé netradičně se chovající číslo zatkne. Obyvateli jsou však Strážci vnímáni pozitivně, jako „*trny na růži*“, kteří chrání „*něžný kvítek*“ Jednotného státu. (Zamjatin, 1989, s. 92) Tento přístup vyjadřuje D-503 následujícími slovy: „...*myslíme si, že konvalinka voní a blín páchne... V starověkém státě byli fízlové – a jsou i u nás... Ano, fízlové. Nebojím se slov. Ale je přece jasné, že tenkrát byl fízl blín, a dnes je konvalinka.*“ (Zamjatin, 1989, s. 64) „Fízlem“ je pak i každé jednotlivé číslo, neboť jeho povinností je každou nezvyklost okamžitě nahlásit na Úřadě Strážců – jinak jemu samotnému hrozí smrt. Je lepší zabít několik jedinců než ohrozit celek.

Stejně jako dvojí vnímání „fízlů“ sledujeme i dvojí přístup ke katům. Jak D-503 popisuje, srovnávat dnešního lékaře, který pod Plynovým zvonem popravuje zločince, se středověkou inkvizicí, je jako srovnávat lékaře, provádějícího tracheotomii, s vrahem, který podřezává krky – oba dělají zdánlivě totéž, ale u prvního je znaménko plus, u druhého minus.

Zločinem je také nespát v noci, kdy se má čerpat síla, nebo být nemocný a neléčit se. Nemoc není jen fyzického rázu, ale i psychického – cítit svou individualitu je na stejné úrovni jako cítit bolest zubu či poraněné oko.

Jediným právem, které jednotlivec má, je přijmout trest. Proti obrovské síle celku si totiž nemůže nárokovat žádná jiná privilegia. Celek má právo, jednotlivec povinnost.

Jak vypadá zavedení pravidla, že celek je víc než jednotlivec a všichni jsou si rovni, do praxe, nám Demokratická Kampučie názorně demonstruje. Nejen že mezi obyvatelstvem zůstaly rozdíly přirozené, připojily se k nim i takové, které uměle vyvolal režim – nahnáním obyvatel měst do vesnic vytvořil dvě skupiny, jejichž rozepře byly podporovány – první skupinou tvořili starousedlíci, původní obyvatelé vesnic, druhou noví obyvatelé, tzv. „noví lidé“, vyhnaní z měst. Tyto skupiny se mezi sebou mnohdy ani nemohly bavit, starousedlíci byli privilegováni, dostávali větší přiděly potravy a jiné výsady, což samozřejmě zvětšovalo požadovanou zášť ze strany „nových lidí“. Kádři samozřejmě stáli mimo hierarchické rozdělení, jejich role byla shodná s rolí Zamjatinových Strážců. (Short, 2005, s. 340)

Také vnímání nemoci jako prohřešku bylo v Kampučii běžné. Nemocní byli často pokládáni za vzbouřence, kteří nemají dostatek revolučního vědomí a svou nemocí protestují proti Angkaru. Nemocnice byly tedy jen čekárnami na smrt. (Short, 2005, s. 372)

Volný čas, kterému je v Hodinových deskách věnováno několik hodin denně, pak v Kampučii neexistoval vůbec. Sport i dětské hry byly označeny za buržoazní přežitky a zakázány. (Short, 2005, s. 378)

3.3 Běžný život

3.3.1 Výchova dětí

V Jednotném státě vyvolává představa, že by se měly děti rodit a vychovávat v rodinách, smích. D-503 popisuje svůj údiv nad tím, že něco takového bylo možné v minulosti, když už lidé znali pravidla pěstování rostlin a chovu zvířat – a přesto nedokázali zajít až na poslední příčku, totiž k chovu lidí. Plození dětí je samozřejmě kontrolováno, páry musí splňovat předpoklady ke zplození potomka, který bude co nejbližší Otcovské a Mateřské normě – tedy parametrům dokonale průměrného jedince. Páry samozřejmě děti nevychovávají, o to se také stará stát.

V nejujtlejším věku jsou děti vychovávány v Dětském hromadném závodě, ve starším věku pak přestupují do školy. Školní docházka je povinná, místo učitelů však dětem předávají vědomosti elektronické přístroje. Ty samozřejmě neslouží jen k tlumočení znalostí, ale i k šíření ideologie. Místo hodin náboženství, která k tomuto účelu sloužila dříve, probíhají hodiny věrouky, kde jsou dětem „nalévány“ do hlav všechna hesla a agitační fráze.

Manipulace je pochopitelně o to účinnější, oč dříve se s ní začne. Manipulovat a „programovat“ člověka od nejvyššího věku je proto více než žádoucí. Když se uvede do praxe zákrok na odstranění fantazie, jsou na něj všechny děti hromadně odváděny – sice násilím, ale „*milovat se musí nemilosrdně*“ (Zamjatin, 2005, s. 193).

Stejně jako u všech pravidel, i u toho, které se týká výchovy a plození dětí, hrozí každému, kdo by se vzepřel, smrt. Je totiž zřejmé, že ta největší láska má potenciál

vzniknout mezi rodičem a dítětem – a proto je důležité zabránit jakémukoliv nebezpečí, že by se něco takového mohlo stát. Svobodným matkám hrozí okamžitá smrt. Děti, plozené v minulosti, jsou nazývány „soukromé“, což je v Jednotném státě prakticky vulgární výraz. (Zamjatin, 1989)

V realitě Demokratické Kampučie vypadala teoretická východiska chovu dětí obdobně, v první řadě se však muselo zabránit rapidnímu klesání počtu obyvatel. Kádři si vedli podrobné spisy o tom, kdy která žena menstruovala, aby věděli, kdy bude nejlépe k ní přivést muže. (Short, 2005, s. 374) Už od narození si pak děti měly zvykat na kolektivismus. Svě rodiče měly oslovovat „*strýče a teto*“, ostatní dospělí „*otče a matko*“. Rodina sice nebyla úplně zrušena, jediným jejím účelem však bylo „*plodit děti pro službu straně*“, jak se vyjádřil Pol Pot. (Short, 2005, s. 377)

Děti starší sedmi let byly odebrány rodičům a umístěny do školek, kde je „vychovávali“ instruktoři Rudých Khmerů. Učili je revoluční popěvky a přidělovali jim lehčí polní práce. Rodiče své děti vychovávat nesměli, byla to výsada Angkaru.

Výuka dětí ve školním věku byla teoreticky ošetřena, člen kádrů Ping Say s dalšími dvěma druhy měli sepsat revoluční učebnice, ty však nebylo komu rozdávat. Prakticky se výuka omezila na pokusy bývalých studentů vštípit dětem alespoň základy aritmetiky a gramotnosti. Studium se odehrávalo v zemědělských družstvech a bylo časově omezené, většinou trvalo jen několik hodin týdně. (Short, 2005, s. 404)

Mládež kolem patnáctého roku věku nastupovala do továren, kde se měla učit technologii a zdokonalovat se v ideologickém uvědomění. (Short, 2005, s. 404)

Teoreticky tak byl připraven program výchovy a výuky dětí od početí až po dospělost.

3.3.2 Láska a sex

Vnímání lásky a sexu je u obyvatel Jednotného státu samozřejmě specifické. Láska se smí projevovat, pouze pokud je jejím objektem Jednotný stát a Dobroditel – nebo obyvatelstvo jako takové, bez konkrétní tváře. Láska namířená jen k některému člověku je zapovězená. V lásce mezi dvěma lidmi je příliš mnoho emocí – touhy, vášně, či žárlivosti – které by mohly zničit štěstí. A tím i stát. Jak I-330 cituje naučenou frázi:

„nesmíme nikoho milovat pro nic za nic, máme milovat proto a proto.“ (Zamjatin, 1989, s. 54)

Problém lásky je ten, že je příliš nekontrolovatelná. Je to rozhodně ta nejsilnější emoce, kterou může člověk prožít, a proto se dá těžko korigovat. Člověk, který ji prožívá, je schopen všeho – i vzepřít se státní moci a ohrožit její suverenitu. D-503 je láskou k I-330 natolik ovládán, že se vzepře celé své dosavadní filozofii a je schopen obětovat všechno štěstí, které mu stát dává, jen pro ni. O-90 kvůli své lásce k D-503 riskuje smrt – touží po dítěti jako po ztělesněné lásce, která bývala mezi ní a D-503, a otěhotní. Jen po těch devět měsíců, kdy je těhotná, se cítí skutečně šťastná – ne jen pasivně přijímající skutečnost – přestože ví, že na konci tohoto období je smrt pod Dobrodítelem Strojem. Svou láskou se pak natolik upne na dítě, že je ochotná i přijmout pomoc I-330, na kterou žárlí.

Láska je jediná oblast života, kterou Jednotný stát neovládl a ani ovládnout nemůže. Vidíme to právě na D-503 – na začátku knihy bychom si těžko mohli představit člověka oddanějšího režimu, ke všem „nelogičností“ by zůstal chladný, vše by dokázal svou vírou ve stát překonat. Jen lásku ne.

Stát se však o ovládnutí – organizování a matematizování - lásky snaží. Podle výkladu dějin už toho dosáhl – neboť lidé dle něho trpěli ze dvou příčin – hladu a lásky. Přechodem na naftovou potravu se zbavili jednoho věznitele – hladu – a Jednotný stát pak přinesl osvobození i od druhého nepřítele – lásky, a to zákonem, že každé číslo má nárok na jakékoliv jiné číslo. *„Před nějakými třemi sty lety byl slavnostně vyhlášen náš historický zákon Lex sexualis: Každé číslo má právo na kterékoliv jiné číslo jako na sexuální materiál.“* (Zamjatin, 1989, s. 50)

V laboratořích Sexuálního úřadu je každé číslo důkladně prohlédnuto a je mu zhotovena Tabulka sexuálních dnů, odpovídající počtu hormonů v jeho krvi. Sexuální dny, během nichž mohou mít čísla na určenou hodinu stažené žaluzie na skleněných stěnách svých bytů, jsou zakotveny, stejně jako všechny ostatní denní úkony, v Hodinových deskách. Pro uplatnění práva každého čísla na každé slouží růžové lístky, na nichž je jméno zvoleného čísla, o něž se předem žádá. Zdánlivě tak tedy vzniká rovnost a štěstí i v této oblasti – závist je nemožná, žárlivost také, sex je na stejné úrovni

jako přijímání potravy či spánek. Ovšem ovládnutí sexuálního pudu nevede k ovládnutí lásky, jak se Dobrodítel domnívá. (Zamjatin, 1989)

Problémem citových vazeb mezi mužem a ženou se musel zabývat i Pol Pot, zvolil však drastičtější a ještě nepřírozenější metodu, než jakou popisuje Zamjatin. Podle Pol Pota bylo nutno citové vztahy řešit z kolektivního hlediska. Manželství bylo čistě stranickou věcí, nikoliv záležitostí dvou lidí. Svobodný výběr partnera byl naprosto nemožný, Angkar měl roli dohazovače. Svatby se odehrávaly kolektivně, nejméně pro deset párů najednou. Poté, co bylo manželství uzavřeno, žili oba novomanželé opět odděleně. (Short, 2005, s. 378) Jakýkoliv jiný, nepovolený milostný vztah se trestal smrtí. Muži a ženy žili odděleně, ženy navíc nosily asexuální až ke krku upnuté uniformy a musely být ostříhány nakrátko. (Short, 2005, s. 378) Manželé si nesměli dát vzájemně najevo ani náznak citu a museli chodit i stát několik metrů od sebe. (Short, 2005, s. 401) Tímto přístupem se u obyvatel podařilo dosáhnout vysokého stupně otupení.

3.3.3 Umění

Umění má jako vše ostatní jediný účel: sloužit Jednotnému státu. Je podřízeno matematickým pravidlům a básně či písni jsou jen obměnami oslavy „krásy a vznešenosti“ Jednotného státu. Matematický řád se promítá v oblibě pravidelnosti, vysmívána jsou díla minulosti, která byla chaotická a impulzivní. D-503 vyjadřuje obdiv ke sterilně modré obloze či nachází zalíbení v logicky a neintuitivně komponované skladbě. „*Matematika je příčina, hudba následek.*“ (Zamjatin, 1989, s. 46) Při poslechu klavírní skladby z dvacátého století se lidem dělá špatně od žaludku, jejich hudební skříně za ně vyrábí dokonale matematicky vytvořené sonáty.

Pokud umění neoslavuje Jednotný stát jako takový, oslavuje alespoň matematické principy: „*Věčně se snoubící dvakrát dvě/ s věčnou vášní se ve čtyřku pojí/ milenci vášnivý, co svět světem stojí,/ neoddělitelně spjatí – dvakrát dvě.*“ (Zamjatin, 1989, s. 90)

Uměním se dá vyjádřit vše – zpoetizovány jsou i rozsudky. Umělci minulosti si zaslouží jen výsměch a pohrdání. „*Jsmo nejšťastnější aritmetický průměr... Jak to říkáte*

vy: *zintegrovať od nuly do nekonečna – od kreténa po Shakespeara...*“ (Zamjatin, 1989, s. 70) Poezie, neoslavující stát, ztrácí význam, není prospěšná.

Nad poezií má dozor Ústav státních básníků, nad hudbou Hudební podnik.

V Demokratické Kampučii umění také sloužilo k podpoře státní ideologie, je však pravda, že za těch pár let hladomorů a bídy si s ním Rudí Khmerové příliš hlavu nelámali, neboť na umění občané povětšinou stejně neměli ani pomyšlení. Umění v nejzákladnější formě se projevovalo v písních a popěvcích, určených lidu na podporu jejich pracovního nasazení. Na melodie lidových písní byly psány texty, které nabádaly ke zvýšení úsilí při zemědělských pracích a hospodářské činnosti. (Short, 2005, s. 376)

Místo aby se pokusili využít umění ve svůj prospěch, razili Rudí Khmerové cestu jeho naprostého zákazu. Centra společenského života vesnice, buddhistické vaty, byly uzavřeny. Jediné povolené čtivo byl ideologii hlásající časopis *Revoluce*. (Short, 2005, s. 387)

3.3.4 Bydlení

V Jednotném státě bydlí lidé v panelových domech, které jsou jeden jako druhý. Stěny, stropy i podlahy mají jednotlivé byty vyrobené ze skla, každý do nich tedy může vidět a hlídat, zdali některé číslo neprovádí nezákonnou činnost. Soukromí je povoleno pouze pro případy sexuálních hodin, v nichž mohou čísla přes stěny svých bytů stáhnout žaluzie. (Zamjatin, 1989)

Rudí Khmerové se této představě přiblížili minimálně ve svých plánech. Měli v úmyslu strhnout veškerá obydlí a nahradit je uniformní zástavbou malých rodinných domků, s čímž na některých místech i začali. Podařilo se jim také rozorát pole a zahrady a vytvořit z nich políčka o shodné výměře jeden hektar, aniž by si přitom lámali hlavu s přirozenými nerovnostmi povrchu či vlastnostmi půdy. I další pokus o naprostou rovnost mezi lidmi měl tedy za následek jen větší bídu a hlad. (Short, 2005, s. 403)

3.3.5 Potrava

V Zamjatinově vizi je problém hladu a hladovění vyřešen v okamžiku, kdy je vynalezena naftová potrava. Můžeme se jen domýšlet, jak skutečně vypadalo její

zavedení, D-503 pouze prostě oznamuje, že přechod na ni nepřežily čtyři pětiny obyvatelstva. Dále s nadšením píše, že se v důsledku toho ušetřilo mnoho času a sil, které se předtím věnovaly náročné přípravě pokrmů a pak její neefektivně dlouhé konzumaci. Číslům tedy odpadla povinnost vyhradit si během dne čas na přípravu a konzumaci jídla.

Jenže právě tato povinnost bývá často také společenskou záležitostí. Angkar Kambodžanům tuto povinnost také odejmul, když jim (teoreticky) zajistil pravidelné přiděly ve společné jídelně. Ženy se cítily ochuzeny o svou tradiční roli, která podporovala soudržnost rodiny. Přiděly jídla byly minimální, nový způsob stravování se proto také neobešel bez četných obětí na životech, neboť lidem, hladovějícím, vysíleným a podvyživeným, bylo zakázáno jakékoliv stravování mimo povolenou dobu a místo – ovoce a zelenina ze zahrádek byla zestátněna, sběr lesních plodů se trestal, stejně jako rybolov. (Short, 2005, s. 399)

3.4 Dějiny a jejich výklad

Každá diktatura má své vysvětlení dějinných událostí, které slouží jako důkaz nezpochybnitelné legitimnosti režimu. Ideologie poukazuje na historický determinismus, nevyhnutelnost současného systému, k němuž muselo dojít. Tím samozřejmě vzniká rozpor, neboť má-li být nějaký systém výsledkem plynulého toku dějin, dojde k němu automaticky – v praxi je však jeho nastolení provedeno a následné rozhodování o státu vykonáváno jen určitou skupinou lidí. (Johnson, 1991)

Ideologie Jednotného státu zachází při výkladu dějin až na jejich samý počátek – tedy ke starozákonnímu mýtu o stvoření světa. Podle této verze byla Adamovi a Evě nabídnuta volba mezi štěstím a svobodou. Zvolili svobodu, což lidstvo uvrhlo na tisíce let do neštěstí a bídy. Až Dobrodítel tuto chybu napravil a svobodu nahradil štěstím. Tento krok byl nevyhnutelný, dějiny do té doby byly jen historií omylů, které však logicky ústily k šťastnému ráji na zemi. I na dějinné cykly je aplikována matematická logika – jsou připodobněny ke kružnicím, po nichž se lidstvo opět vrátilo k počátečnímu bodu – tedy k nule. Ale, jak popisuje D-503, je to jiná nula, jiná strana Nulového útesu.

Celá historie lidstva je pak historií přechodu od kočovného života k usedlejšímu. Nejdokonalejším životem je tedy ten nejudlejší. Všechno, co vedlo k zavedení tohoto

života, je tedy nezpochybnitelné a správné – Dvoustletá válka mezi městem a vesnicí, stejně jako přechod na naftovou potravu. Problémy s tím spojené jsou jen nevyhnutelnou nepříjemností a mrtví nepodstatnou obětí. Po Dvoustleté válce bylo těžké zvykat si na nový životní styl, při násilném přesunu lidí do měst i kvůli naftové potravě přišly o život čtyři pětiny obyvatelstva – co to však znamená v porovnání s rájem, který poté následoval?

V současné době je jediným připomenutím minulosti svět bezprostředně se dotýkající Zelené stěny, která odděluje civilizaci od přírody, a muzea, v nichž jsou dochované artefakty z doby před válkou. Vše, co pochází z minulosti, zasluhuje výsměch, pohrdání a odsouzení.

D-503 vyjadřuje výklad dějin následujícím dogmatem: „*Zvířetem přestal být člověk teprve tehdy, když postavil první stěnu. Divochem přestal být, když jsme postavili Zelenou stěnu, když jsme tou zelenou stěnou izolovali svůj strojový, dokonalý svět od nerozumného, nestvůrného světa stromů, ptactva, zvěře, ...*“ (Zamjatin, 1989, s. 113)

Pol Pot se ve svém výkladu dějin odvolával na koncepci, kterou se hodlal v praxi řídit – na marxismus. Ten zprvu tvrdil, že vývoj kapitalismu k socialistickému režimu je nevyhnutelný a zostřuje se tím, jak se rozvíjejí výrobní síly a sociální rozpory. Toto pasivní přijímání historie bylo však nástupem III. internacionály odmítnuto a nahrazeno aktivním převzetím moci strany, jejíž činnost je výrazem zákona dějin a poslání proletariátu. (Johnson, 1991) Pol Potův režim se tedy také prezentoval jako nevyhnutelné vyústění dějin a vše, co bylo provedeno ve jménu budoucího štěstí, bylo přípustné a dokonce správné.

3.4.1 Přesun obyvatelstva

V Jednotném státě i v Kampučii byl zásadním krokem k novému režimu přesun obyvatelstva – v případě Zamjatinovy vize z vesnic do měst, v případě Kampučie z měst do vesnic. Lidem bylo nařízeno ze dne na den změnit dosavadní způsob života a opustit vše, na čem jim záleželo.

D-503 samotný přesun do měst líčí následovně: „*Temný nářek: ženou do měst nekonečné černé karavany – aby je násilím zachránili a naučili štěstí.*“

(Zamjatin, 1989, s. 176) Lidé, kteří zažili a přežili vystěhování z Phnom Penhu, hlavního města Kambodžie, o něm mluví obdobně – jistý voják popisuje „*omračující pohled na lidské moře valící se z města,*“ (Short, 2005, s. 318) jeden z vystěhovaných popisuje, jak „*tisíce nemocných a raněných opouštěli město. Ti silnější se z posledních sil vlekli sami, další nesli přátelé...*“ (Short, 2005, s. 318)

Popis hlavního hrdiny Zamjatinovy knihy nám příliš nepřiblíží skutečný stav obyvatelstva po přesunu, neboť ho líčí jistě zkresleně: „*Připouštím, že si lidé na tenhle usedlý způsob nezvykli hned a bez obtíží. Když byly za Dvousetleté války všechny komunikace zničeny a zarostly trávou, žilo se možná v první době dost nepohodlně v městech, odříznutých od sebe zelenými houštinami.*“ (Zamjatin, 1989, s. 41) Výklad D-503 je výrazně ovlivněn ideologií, můžeme se tedy jen domýšlet, jak takový život skutečně vypadal. K pochopení toho nám mohou posloužit svědectví lidí, kteří zažili vystěhování z měst do vesnic v Kambodžii. Desetitisíce lidí umíraly a milióny hladověly, když byli násilně přesunuti zpočátku do vnitrozemí, pak ale do nehostinných hor a džunglí. Jejich původní domovy byly zničeny a vypáleny, aby se do nich nemohli vrátit. Na novém území pak byli rozděleni do skupin po třiceti až čtyřiceti rodinách, vlastnících společnou půdu. Tak vypadal začátek snahy vybudovat „čistou a čestnou“ společnost, která by byla prostá soukromého majetku a honby za ziskem. (Short, 2005, s. 289) Nejvýraznější byl přesun dvou a půl milionu obyvatel Phnom Penhu během několika hodin za hranice města. Lidem byla určena místa budoucího bydliště dle městských čtvrtí, v nichž měli trvalé bydliště, což ovšem znamenalo, že se v důsledku toho rozdělilo mnoho rodin, jejichž členové bydleli v jiných částech města. (Short, 2005)

3.5 Náboženství

Filozof Herman Keller řekl, že stát může být absolutním pouze tehdy, stane-li se státem a církví v jednom. Diktátoři si to velmi dobře uvědomili a svým režimům většinou náboženský ráz dali. Pro potvrzení toho uvádím pár známých případů: Lenin byl nabalzamován a vystaven v mauzoleu v návaznosti na starověký kult uctívání relikvií, byl označen za apoštola světového komunismu a jeho spisy za evangelia. Stalin byl nazván dobrým pastýřem. V Německu zase mívala každá spořádaná rodina božský koutek s Hitlerovou podobiznou a hákovým křížem. Kim Ir-sen byl i posmrtně věčným

prezidentem, jeho syn Kim Čong-il zase věčným generálním tajemníkem strany. (Balík, 2012)

Proč je pro diktaturu tak důležité opřít svou ideologii nadpřirozenými prvky? Jedno z možných vysvětlení přinesl na konci devatenáctého století Friedrich Nietzsche, který si politizace v náboženství velice brzy všiml. Pochopil, že tím, jak upadala moc církve a křesťanská víra, vznikalo vakuum, které bylo nutné něčím naplnit. A náhražka křesťanské víry se nacházela v prosazování vůle k moci – světská ideologie nahradila náboženskou víru, na místo totalitního duchovenstva nastoupila totalitní politika. Předpokládal také, že vůle k moci přinese nového mesiáše, který však nebude svazován náboženskými představami a bude mít tendenci vládnout lidstvu. (Johnson, 1991)

Další možnou příčinu uvádí ve své knize *Masa a moc* Elias Canetti. Popisuje, že člověk je schopen snášet mnoho věcí, pokud se prezentují jako něco neznámého a mohutného. Otročné uspokojení jednotlivce z toho, obětovat se něčemu velkému, když sám není nic, je pro každé náboženství i kult více než žádoucí, pro režim je tedy velmi přínosné snažit se tento pocit vyvolat. (Canetti, 2007)

Také Zamjatin ve své knize neopomněl svou fiktivní diktaturu obohatit o náboženské rysy.

Základním pilířem, které Dobroditelovo náboženství vyzdvihuje, je rozum. Rozum, který nekontrolují a neovlivňují žádné emoce, prostý a čistý rozum. Samozřejmě je to iluze, srovnání se na náměstí či slavnosti, při nichž čísla cítí sílu masy, jsou čistě emotivní záležitosti. Rozum je vyzdvihován proto, že se, stejně jako matematika, nedopouští chyb. „*Starověký Bůh stvořil starověkého, tj. chybujícího člověka, a tedy se sám dopustil chyb. Násobilka je moudřejší, absolutnějši než starověký Bůh: nikdy – chápete, nikdy se nedopouští chyby.*“ (Zamjatin, 1989, s. 90)

D-503 na jednom místě knihy říká: „*Vědění, absolutně přesvědčené o své neomylnosti, je víra.*“ (Zamjatin, 1989, s. 84) Ano, ti nejoddanější věřící už nevěří, zkrátka vědí. Jsou si jistí, že se nemohou mýlit, že jejich vize je ta jediná správná. Dobroditel ve svých poddaných vyvolal přesně toto přesvědčení.

Další propagovanou pravdou, opírající se opět o matematickou logiku, je nadřazenost celku jeho částem. Slovo „já“ pochází od ďábla, slovo „my“ od Boha, vše se musí dělat ve prospěch kolektivu.

Pro diktaturu je typické, že náboženskou představu ráje neklade do doby po smrti, nýbrž do pozemského života, konkrétně do okamžiku, který právě trvá. Také v Jednotném státě je současný život prezentován jako uskutečnění nadpozemského ráje. V ráji už nikdo nemá tužby, necítí lásku ani soucit a proto je blažený. *„V našem životě se materializovalo mnohé, o čem oni (starověcí lidé) pouze snili.“* (Zamjatin, 1989, s. 90) Dobroditel je Bůh, Strážci jsou andělé. Jediné, co musí lidé udělat, aby tento ráj zachovali, je bezvýhradně poslouchat Dobroditele a neohrozit stát svou individualitou.

Tak je tedy politizace náboženství popsána ve fiktivním světě. Jak vypadá ve světě reálném, v Demokratické Kampučii?

Stejně jako se náboženství Jednotného státu odpichovalo od křesťanské filozofie, přičemž si ji podle potřeby upravovalo, vycházeli Rudí Khmerové z filozofie buddhismu. Mnohé její zásady, okleštěné o kontext, jim totiž přesně zapadaly do programu ideologie. Například buddhistický termín „zřeknutí se“ vysvětlovali takto: „Zřeknutí se pocitu vlastnictví“ znamená, že se člověk musí cele soustředit na daný úkol, a to bez ohledu na sebe, stejně jako při buddhistické meditaci. „Zřeknutí se hmotných věcí“ zahrnuje odloučení od manželky, dětí a domova, stejně jako se těchto věcí zřekl Buddha. „Zřeknutí se sebe sama“ je zvláště nezbytné, protože se týká citových pout v rodině – mezi manžely, rodiči a dětmi, dětmi a rodiči. Khmerové obyvatelům říkali: *„Musíte se očistit, vymanit se z citových pout. Ještě stále v sobě chováte přátelství a dobrou vůli. Musíte z mysli vytěsnit všechny takové individualistické myšlenky.“* (Short, 2005, s. 376)

Khmerové měli také svou obdobu mnišských deseti slibů zdrženlivosti – bylo jí dvanáct příkázání. Kádrům například předepisovaly, aby se nedotkli ani jediného zrnka pepře nebo rýže náležícího lidu, či aby byli skromní a prostí, lidu pak nařizovaly spalující nenávist vůči nepříteli a varovali před individualismem. (Short, 2005, s. 275)

Vidíme, že i v Kampučii se zdůrazňovala d'ábelská síla individualismu. Za její projevy Khmerové označili citová hnutí jako lásku, hněv, vášně či žal, bylo tedy nutno se jich zbavit. V zájmu dosažení nirvány bylo zapotřebí zničit veškerou „žízeň po životě“, kterou citové vazby zastupovaly, a vymýtit veškeré projevy odlišnosti. To se obyvatelstva, vždy velice tradicionalistického, dotklo ve všech aspektech života.

3.6 Kult osobnosti

Diktátoři si velmi brzy uvědomili, že důležitost charismatického vůdce a rituál a reklama, jimiž se lidu předvádí, je stejně velká jako ideologie sama. (Johnson, 1991) Kult osobnosti je se státem vytvořeným či propagovaným náboženstvím úzce spojen, neboť hlava státu je většinou ztotožňována s Bohem či mesiášem.

I v Jednotném státě Boha plně nahradil diktátor, tedy Dobroditel, jenž je opředen závojem tajemna a jenž je všemohoucí – na jeho rozkaz jsou zatýkáni a zabíjeni lidé, on určuje, kdo má být omilostněn. Je také spojován se vznikem Jednotného státu – on, nejvyšší autorita, zařídil, že bylo lidem navraceno štěstí. Jeho pravda je nezpochybnitelná.

Dobroditel je tajemná postava, je přítomen na oslavách a rituálech, při přednesech básní i popravách. V knize není zcela zřejmé, jde-li o jednu osobu, nebo o nastrčeného figuranta, zastupujícího větší vládnoucí složku. Některé pasáže vnukají představu, že Dobroditel ani není člověk, nýbrž monumentální stroj – možná je to jeho převlek, neboť vrcholným vzorem pro všechny lidi je právě stroj – moudrý, výkonný a bez emocí.

„Dobroditel, těžký a kamenný jako osud...“ (Zamjatin, 1989, s. 73) Nad Dobroditele už nic víc být nemůže, stojí na vrcholu minulosti, přítomnosti i budoucnosti. Nevíme, jak je starý, neboť jsou mu kladeny zásluhy za celé dějiny, jako by byl věčný.

Každý rok je znovu zvolen, nebo přesněji - při velké slavnosti je mu symbolicky vyjádřena oddanost celého Jednotného státu a všech čísel. Jeho výjimečnost je vyjádřena i tím, že on jediný nemá číslo – je nazýván Dobroditel. Jeho zásluhou byli všichni lidé spoutáni „*blahodárnými sítěmi štěstí*“ (Zamjatin, 1989, s. 156).

Na konci knihy se nám naskýtá možnost nahlédnout do jeho myšlení – a vidíme, že tomu, co se světem udělal, skutečně věří. „*Proč se lidé – už od kolébky – trápili, o čem*

snili, po čem toužili? Po tom, aby jim někdo jednou provždy řekl, co to je štěstí – a pak je k tomu štěstí připoutal řetězem.“ (Zamjatin, 1989, s. 220) Má pocit, že plní největší lidské přání, díky němu jsou všichni šťastní – a těch pár lidí, co šťastní nejsou, jsou nemocní a ohrožují štěstí ostatních. Sám sobě tak zdůvodňuje, proč je jeho nekončící vláda legitimní a správná – bez něj by šťastný svět už nefungoval. Uvědomuje si svou krutost v některých chvílích, ale vnímá ji jako nutnou součást svého mesiášského poslání – věří, že ti, kdo přibíjeli na kříž, byli pro víru nejdůležitější a že křesťané si nutnou krutost v pravé lásce také uvědomovali, když se modlili k Bohu, který nemilosrdně upaloval a zabíjel.

V Demokratické Kampučii zastával funkci Dobroditele Pol Pot, vlastním jménem Saloth Sar. Také on si vysloužil, či spíše přisvojil, mnoho přídomek, které měly upozornit na jeho nadřazenost. Nechal se oslovovat a nazývat První bratr – termín „bratr“ ho jasně stavěl do výlučného postavení, neboť jakékoliv skutečné rodinné svazky a vztahy musely být zapírány. Pol Pot a jeho strana měli být jedinou rodinou a jedinými lidmi, kteří mohli být milováni. (Short, 2005, s. 229)

Také anonymita, již byl opředen Dobroditel, provázela Pol Potův kult. Dlouhá desetiletí se nevědělo, o koho ve skutečnosti jde, stejně jako u dalších nejvýše postavených Khmerů a organizace Angkar jako takové. Zvláště na začátku své vlády kolem sebe Pol Pot rozprostíral plášť tajemna, dal vytvořit i svůj fiktivní životopis, který pak poslal do oběhu a v němž uváděl hrdinské činy, které nikdy neuskutečnil. (Short, 2005, s. 390)

Během své vlády na sobě nikdy nedal znát emoce, nemluvil hrubě, nedal znát, co si myslí. Usmíval se na lidi, které za chvíli dal popravit. (Short, 2005, s. 391) Chtěl mít monopol na všechno, nikomu nechtěl přepustit ani malý díl moci, o všem chtěl rozhodovat sám. (Short, 2005, s. 393) Jeho projevy vždy silně působily, uměl mluvit a dokázal najít ta nejvhodnější slova, kterými ovládat lidi. Nikdy nezvyšoval hlas a nedával na sobě znát emoce. Také on na lidi působil jako stroj, jehož příklad by měli následovat.

Je jasné, že Pol Pot, stejně jako Dobroditel, bezmezně věřil tomu, že režim, který zavedl, je pro lidi nejlepší a že je dovede k naprostému štěstí. Všechny projevy nevole ze strany jednotlivců si dokázal odůvodnit a nepřipustil, že by se mohl mýlit.

(Short, 2005, s. 408) I po svém pádu nikdy nepřiznal přímou vinu za vyhubení statisiců obyvatel a uvrhnutí země do bídy a strachu. Dokázal připustit jen tolik, že byl režim příliš opilý vítězstvím. V zásadě ale podle něj byl správný. (Short, 2005, s. 479)

3.7 Masa

V totalitních režimech se pozornost vládnoucí složky upírá na masu – tedy lidi, které nespojuje žádné vědomí společného zájmu a nemají vyhraněné třídní vědomí, vyjádřitelné v určitých, vymezených a dosažitelných cílech. Zvláště se to projevuje při převzetí moci, neboť o tyto lhostejné jedince ztratily všechny ostatní strany zájem, neboť je považovaly za příliš apatické či hloupé a tím nehodné jakéhokoliv zájmu. (Arendt, 1996, s. 437) Právě na tuto skupinu obyvatelstva se totalitní režim zaměřuje a pocit masovosti se v ní snaží prohloubit.

Tomu, jak může být osvobozující ztotožnění člověka s masou, v níž se stírají odlišnosti a všichni jsou si rovni, se ve své knize *Masa a moc* Elias Canetti podrobně věnuje. *„Odlišnostmi se rozumí zvláště ty, které jsou dány zvnějšku, rozdíly hodnosti, stavu majetku. Lidé jako jednotlivci si tyto rozdíly stále uvědomují. Rozdíly na ně těžce doléhají a velkou silou oddalují jednoho člověka od druhého.“* (Canetti, 2007, s. 58) Canetti popisuje, jak osvobození se cítí lidé, když tyto rozdíly nemusejí vnímat, když se mohou rozplynout v mase ostatních, kteří jsou stejní. Rovnost vládne jen uvnitř masy, v případě, že se masa rozpadne, rovnost pomíjí – a všichni jsou zase nešťastně svobodní. Proto je v zájmu všech článků masy celek zachovat. Canetti o mase hovoří jako o samostatně myslící jednotce, neboť v určitém okamžiku se jí skutečně stává. *„Rovnost je absolutní, mimo diskuzi a masa sama ji nikdy nezpochybňuje. Rovnost má tak zásadní důležitost, že bychom stav masy mohli definovat přímo jako stav absolutní rovnosti. Hlava jako hlava, ruka jako ruka, na rozdílech mezi nimi nezáleží. Pro tuto rovnost se člověk proměňuje v masu. Vše, co by rušilo masu, se přehlíží. Všechny požadavky po spravedlnosti, všechny teorie rovnosti konec konců čerpají energii z tohoto zážitku rovnosti, který každý svým způsobem zná z masy.“* (Canetti, 2007, s. 72)

3.7.1 Degradace člověka na číslo

Canettiho popis vystihuje i situaci v Jednotném státě, kde už lidi ani nenesou jména, pouze čísla. Přidělením čísla se z lidí skutečně čísla stávají, se svým stavem se ztotožňují natolik, že už o sobě nemluví jako o lidech, nýbrž skutečně jako o číslech. Na takto uvažující populaci se mnohem snadněji uplatňuje matematická logika – čísla se dají volně sčítat, odčítat, je mezi ně kladeno rovnítko – a funguje to tak i u lidí. Magická síla čísla je využita především proto, aby se ukázalo, o kolik víc než „já“ znamená „my“. Každý je „jedním z“, nikdo není jedinec. Všichni jsou součástí rovnice, jejímž výsledkem je štěstí. Ovšem nikdo z nich nehodlá připustit, že bez každého jednoho z nich by rovnice dávala jiný výsledek.

V závěru knihy začíná velkolepý projekt – Operace, která lidem odjímá fantazii, duši, osobnost jednou provždy. Tím už nejsou lidé jen připodobňováni k číslům – už čísla skutečně jsou. Už se neporovnávají „jablka s hruškami“, už jsou všichni jen jablka, mohou se odečítat a sčítat. Matematické operace s lidmi D-503 „logicky“ vysvětluje: *„(Ve starověkém státu bylo) zločinem zabít jednoho, tj. zmenšit součet lidských životů o padesát let, ale zmenšit součet lidských životů o padesát milionů let, to zločin nebyl... protože ani jednoho z těch Kantů nenapadlo vytvořit systém vědecké etiky, tj. etiky založené na odčítání, sčítání, dělení a násobení.“* (Zamjatin, 1989, s. 43)

Ponížení člověka na číslo není občany bráno jako ponížení, právě naopak: číslo je výš než člověk. Člověk je jen nedokonalá urážka dokonale fungujícího státu. I v oslovování se projevuje doktrína: nikdo si netyká, všichni si jen vykají. Tykání je výrazem přístupu pána k otrokovi, což je nemyslitelné.

Všechna čísla ve stejnou dobu vstávají, pracují i usínají. Vše se řídí podle Hodinových desek a je nepředstavitelné, že by to mohlo být jinak. Naprostá odevzdanost je osvobozující. Nesvoboda je osvobozující. Přispívají k ní i obydlí a byty, celé tvořené z průhledných stěn, aby nebylo nebezpečí ani vteřiny soukromí.

Rozdíly mezi lidmi se stírají vědeckou cestou – je důležité naplnit Mateřskou a Otcovskou normu, tedy být co nejpodobnější průměru. Všichni doufají, že jednou nastane věk, kdy už žádné fyzické rozdíly nebudou a nikdo nebude muset nikomu závidět. (Zamjatin, 1989)

Režim v Kampučii byl už od začátku založen na svobodě masy, nikoli na svobodě jednotlivce. V traktátu „Ať žije vítězství lidové republiky!“ hlásal: „Osvobození docílí masy samy, to je základní princip marxismu-leninismu. Revoluce nebo lidová válka jsou v kterékoliv zemi záležitostmi lidových mas dané země a musejí být vedeny právě jimi.“ (Short, 2005, s. 193)

Pro stranu a vedení země byl člověk skutečně jen číslo. Také mu to bylo dáváno najevo, například ve formuli, kterou kádři používali, než někoho zabili: „Nemáš pro nás žádnou cenu a zabít tě není žádná škoda.“ Člověk byl hodnocen podle toho, kolik práce zastane, s jeho tělem se zacházelo, jako by neobsahovalo žádnou duši – jako by to byl dobytek, u něhož se musíme starat jen o to, jak ho nakrmit, ustájit a přimět k práci. Mrtví byli často pohřbíváni na polích v naději, že jejich těla poslouží k pohození zeminy. (Short, 2005, s. 374) V některých částech Kampučie bylo zakázáno projevat emoce, smát se či zpívat. (Short, 2005, s. 380)

Kambodžský vládce Norodom Sihanuk, který stál v čele státu před nástupem Rudých Khmerů, ještě před začátkem jejich vlády národ varoval. Říkal, že komunistický režim z nich udělá jen stroje bez rodin a lidských svobod. Tvrdil, že je tento režim degraduje na úroveň zvířat. To se do puntíku vyplnilo. (Short, 2005, s. 170)

Zrovnoprávnění všech lidí bylo velice drastické. Lidé si museli být rovni ve všem – navenek to dávali najevo předepsaným úborem, tradičním khmerským černým oděvem. Důraz na uniformitu se opíral o buddhistický ideál likvidace individuality, který však v tomto pojetí neznamenal dosažení nirvány a zbavení se ulpívání, nýbrž odstranění toho, co Khmerové považovali za největší překážku nastolení kolektivismu: vrozeného egoismu. Ten se navíc považoval za charakteristický národní rys. (Short, 2005, s. 271)

Touhu plnit Mateřskou a Otcovskou normu sdílelo vedení Rudých Khmerů také, chtělo stvořit národ, v němž by každý „měřil přesně metr šedesát.“ (Short, 2005, s. 379)

3.7.2 Soukromé vlastnictví

Jak v Zamjatinově vizi, tak v Demokratické Kampučii zahrnoval pojem soukromé vlastnictví nejen materiální svět, ale i svět duševní. Někdejší kampučský premiér Khieu

Samphan problém soukromého vlastnictví vysvětlil takto: „V první řadě je třeba zlikvidovat soukromé vlastnictví. Ale soukromé vlastnictví je dvojí, hmotné a duševní... Hmotné soukromé vlastnictví lze vhodně zlikvidovat vysídlením měst... Duševní soukromé vlastnictví je mnohem nebezpečnější, tvoří je všechno to, o čem člověk myslí, že je „jeho“, všechno, co myslí, že existuje ve vztahu k němu – rodiče, rodina, manželka. Všechno, o čem člověk řekne „moje...“, je duševní soukromé vlastnictví. Myslet v termínech „já“ a „moje“ je zakázáno.“ (Short, 2005, s. 367) Khmerové zašli mnohem dál, než se Zamjatinovi snilo. „Vědomosti ve vašich hlavách, i ty jsou soukromým vlastnictvím... Vědomosti pocházejí od kolonialistů a imperialistů... a musejí proto být zničeny... Pokud dokážeme zlikvidovat veškeré hmotné i duševní soukromé vlastnictví, lidé si budou rovni... Pokud nemáte nic – ani on, ani vy – pak jste si skutečně rovni.“ (Short, 2005, s. 368)

Hovoříme-li o materiálních věcech, při přesunu na venkov většina lidí vše ztratila či zanechala někde cestou ležet, ti, kterým přece něco zůstalo, o to v nejbližších měsících také přišli. (Short, 2005, s. 335) Půda ve vesnicích měla být spravedlivě rozdělena mezi rodiny, přičemž se nepřihlíželo k počtu jejích členů. Takže tří členná rodina měla stejnou část půdy jako rodina dvanáctičlenná. V téže době pak byla zkonfiskována či zdaněna motorová vozidla. (Short, 2005, s. 271)

Zaměříme-li se na „duševní vlastnictví“, konečnou fází měla být úplná likvidace osobnosti, které však Khmerové neříkali Operace, ale Chirurgický řez. Ten měl člověka zbavit všech návyků minulého života, tedy rodiny, zázemí, vzdělání a vlastních myšlenek. (Short, 2005, s. 369)

3.7.3 Odlišnost = nemoc

Pol Pot své protivníky označoval za vředy na zdravém těle, které se jich musí zbavit, aby se vyléčilo. (Short, 2005, s. 416) Terminologie Jednotného státu byla stejná – ten, kdo cítí touhu či vášeň, je nemocný a musí se léčit, neboť jen bolavá část těla si uvědomuje sama sebe. Ruka, která je v pořádku, nebolí. Jen zadřený trn o sobě dává vědět, musí se proto odstranit. (Zamjatin, 1989)

Separace a odstranění „nemocných částí celku“ byly v Jednotném státě zajišťovány Strážci, kteří jednak tajně roztroušeni mezi lidmi tyto části rozpoznávali, jednak jim

ostatní obyvatelé sloužili jako informátoři. Pol Pot měl na začátku své vlády situaci složitější, neboť obyvatel, kteří se lišili, bylo mnoho, musel tedy začít s články, které mu v převzetí vlády bránily nejvíce. Nejprve proto provedl čistky v řadách bývalých státních zaměstnanců a příslušníků ozbrojených sil, poté se zbavil nebezpečné inteligence – přikázal všem, aby sepsali svůj podrobný životopis, na jehož základě pak odstranil nežádoucí občany. Některé z nich odsoudil už jen na základě pravopisu a použitého jazyka. (Short, 2005, s. 326)

3.7.4 Lidé jako stroje

Jako ideální příklad dokonalosti byl obyvatelům Jednotného státu předkládán stroj. „*Stroj nemá fantazii. Viděli jste někdy, aby se na tváři čerpadlového válce při práci rozlil vzdálený, nesmyslně snivý úsměv? Slyšeli jste někdy, aby se jeřáby v noci, v hodinách určených odpočinku, neklidně převracely a vzdychaly?*“ (Zamjatin, 1989, s. 189) Rudí Khmerové ještě pragmatičtěji kladli za vzor dobytče: „*Soudruzi, pohleďte na toho vola! Obdivujte ho! Pase se tam, kde mu řekneme... Když ho zapřáhneme do pluhu, tahá ho. Nikdy nemyslí na ženu a děti.*“ (Short, 2005, s. 360)

Jak v Zamjatinově vizi, tak v Demokratické Kampučii se lidé těmto vzorům skutečně přiblížili. Diktátorům se podařilo natolik v nich potlačit individualitu, že byli podobnější zvířatům a strojům než lidským bytostem.

Toto jsou popisy očitých svědků, kteří mohli spatřit obyvatele Kampučie: „*To, co jsem kolem sebe spatřil, přesahovalo všechny meze představivosti. Lidé na letišti snad ani nebyli lidmi. Člověk by si myslel, že jsou to stroje, neživí roboti z jiné planety, příslušníci rasy, která se zrodila kdesi daleko z temnoty, přízraky bez jakéhokoliv citu.*“ (Short, 2005, s. 27), „*Přízrační tvorové, kostlivci s pavoučíma nohama bez masa a obrovskými prázdnými očima, se vypořádali z džungle a z hor, kam je Rudí Khmerové zahnali...*“ (Short, 2005, s. 471)

Lidé, kteří podstoupili Operaci, jsou pak u Zamjatina líčeni takto: „*Na nádvoří u posluchárny zejí dveře dokořán a z nich proudí pomalý, těžkopádný zástup asi padesáti lidí. Jenže lidí – těžko říci: nemají nohy, ale jakási masivní, pevná kola na neviditelný pohon; nebyli to lidé, ale jakési lidské traktory...Pomalou, nezadržitelně se*

prodrali davem – a kdyby místo nás měli v cestě stěnu, strom, dům, jistě by se byli bez zastavení proorali stěnou, stromem, domem.“ (Zamjatin, 1989, s. 197)

U obou popisů vidíme shodné prvky – lidé jsou jako uměle vyrobené stroje, jako by ani lidmi nebyli. Jsou to „jakési lidské traktory“, „neživí lidé z jiné planety“. Nejde mezi nimi nalézt rozdíl, proměnili se v souvislou masu., v jejich pohledu není nic, co by svědčilo o nějakých duševních procesech. Pasivní celek složený z částí, které jsou zaměnitelné. Veškerá životní energie je pryč, místo lidí jsou stroje.

Žádnému diktátorskému režimu se při zotročení lidu nepodařilo dojít tak daleko, jako se tomu stalo v Demokratické Kampučii. Žádný diktátor ještě neodepřel svému lidu i ta nejzákladnější práva, jako to udělal Pol Pot. Každý občan musel vykonávat práci, která mu byla přidělena, i když ji nikdy dříve nedělal. Nesplnil-li požadavky, musel podstoupit příslušný trest, který nezhřídkou znamenal smrt. To vše dělal bez sebemenší vyhlídky na plat. Jídlo a oděv teoreticky poskytoval stát, občan tedy neměl možnost volby ani v nejmenších detailech své existence. I směnný obchod byl zakázaný, stejně tak sběr lesních plodů – razila se myšlenka, že je lepší, když ovoce shnije, než když se jím obohatí jednotlivec. Nikdo nemohl mít ani o kokos víc než druhý. (Short, 2005, s. 340) Zde je vidět, o kolik je realita horší a krutější než literární fikce – Zamjatin se snažil vylíčit svět, v němž je jednotlivci upřena jakákoliv svoboda, a přesto byl jeho Jednotný stát svobodnější než Kampučie – jeho obyvatelé mohli rozhodovat alespoň o těch několika hodinách soukromí a mohli si také zvolit práci, která jim vyhovovala. V Kampučii nemohli lidé rozhodovat ani o tom, kde a s kým budou žít, kdy budou spát a co budou jíst. (Short, 2005, s. 340)

4 My

V následujících kapitolách se budu věnovat knize My po literární stránce. Charakterizují důležité postavy a popíší hlavní otázky, jimž se Zamjatin v díle věnuje.

4.1 Literární postavy v soukolí systému

4.1.1 D-503

D-503 se nám představuje ve svém deníku, který začíná psát při zahájení stavby kosmické lodi Integrál, která má hledat ve vesmíru inteligentní život a šířit režim Jednotného státu. Zasvěcuje nás do pravidel režimu a je jasné, že je mu plně oddán. Jeho víra je založena na dogmatech státu, zároveň i na jeho vlastním přesvědčení, k němuž došel aplikováním matematických pravidel na život.

Spokojeně a šťastně žije ve světě bez otázek a dodržuje pravidla. Poté však narazí na I-330, která mu úplně změní život. Znamená pro něj záhadu, což symbolicky vyjadřuje i její obočí, které se stahuje do x – tedy matematického znaku vyjadřujícího neznámou. I-330 mu začne klást znepokojující otázky, donutí ho přemýšlet o dosavadním životě, o minulosti a o štěstí. A D-503 se začne měnit, jak to vidíme na formě zápisků. Začne se vzpírat systému, nejprve tím, že nenahlásí I-330 na Úřad Strážců, poté třeba tím, že nejde v danou chvíli do práce a nechá si napsat falešnou omluvenku. A pak samozřejmě tím, že se do I-330 zamiluje.

Láska zcela změní jeho chování. Myšlení ale zůstává stejné. Jen místo bezmezného poslušnosti k Jednotnému státu poslouchá I-330. Ideologii nikdy úplně věřit nepřestal, o čemž svědčí jeho radost nad článkem o Operaci, ví však, že si musí zvolit – buď oddanost k Jednotnému státu, nebo k I-330. A on si volí druhou možnost. Kdyby to bylo čistě na něm, nejraději by miloval I-330 a zároveň dál žil starým způsobem života. Je po celý život loutkou – jen loutkář se změnil.

Nikdy si plně nepřipustil, že by na straně Jednotného státu mohla být jakákoliv vina, že by snad jeho systém mohl být nesprávný. Ideologie pro něj zůstává nezlomnou pravdou dokonce i v okamžiku, kdy tím trpí jeho láska k I-330. Vinu klade jedině sobě a chybu vidí pouze na své straně. Podobný jev popisuje Hannah Arendtová u lidí

žijících v totalitním státě, jehož ideologii plně věří – a to i když jsou jejím prostřednictvím ničení. Často jsou ochotni věřit ve svou vykonstruovanou vinu a pokorně přijmout trest, jen aby je někdo nepodezřival z odklonu od hnutí. (Arendt, 1993, s. 432)

D-503 si nedokáže poradit s emocemi, které jí náhle prostupují. Pomalu chápe, že to souvisí právě s láskou. Stále váhá, zdali o tyto emoce stojí, a řeší to, co nejspíš řeší každý nešťastně zamilovaný člověk – zda by bylo lepší raději nic necítit než prožívat malé extatické chvíle štěstí, ale zároveň i dlouhá, ničivá období žalu.

Tento stav skončí, když je D-503 přinucen podstoupit Operaci – po ní všechny otazníky zmizí a on je opět plně oddán státu. Zamýšlela jsem se nad tím, jak by asi jeho vnitřní vývoj vypadal, kdyby mu byl umožněn. Operace ho zastihla v etapě, kterou bychom mohli nazvat pubertou – jeho pocity s ním neovladatelně cloumaly, aniž by je mohl regulovat, jeho vlastní názory se teprve začínaly formovat, přičemž do nich stále silně zasahovala od narození vštěpovaná ideologie. Je tedy možné, že by nakonec loutkou být přestal a skutečně začal žít vlastním životem. To se však nikdy nedozvíme, neboť mu bylo ve vývoji zabráněno Operací. (Zamjatin, 1989)

4.1.2 I-330

I-330 je po celou knihu zastřena závojem tajemství. Nikdy se nedozvíme, zda D-503 milovala, zda jí na něm alespoň záleželo, či zda ho pouze zneužívala pro účely revoluční skupiny Mefi.

Ona a další členové Mefi se snaží změnit zaběhlý řád věcí a probudit občany z pasivní letargie. Věří, že život, jaký prosazuje Jednotný stát, není správný, chtějí vrátit každému člověku jeho osobní zodpovědnost i právo na neštěstí.

I-330 je přesným opakem D-503: miluje vše staré a jedinečné, nesnáší průměrné a obyčejné, hodlá zničit Jednotný stát a jeho uniformitu. Odmítá se nechat ovládat či vydírat, jedná jen z vlastního přesvědčení. Je jí proto souzena smrt pod Dobrodítelem strojem, k níž také na konci knihy dojde. Při scéně, kdy kráčí pod plynový zvon, si můžeme všimnout postoje člověka po Operaci k popravě – vnímá ji jen jako krásný čin, při němž účinkují krásní lidé a majestátní stroj. (Zamjatin, 1989)

4.1.3 O-90

O-90 je podle mě velice důležitou a zajímavou figurou knihy. Nacházíme v ní příklad zcela běžného občana, který nepřemýšlí nad režimem, v němž žije, a to ani z jedné strany – kritické ani adorující. Poslušně přijímá realitu v celé její podobě a neuvažuje o tom, že by třeba mohla být jiná. Zároveň však není O-90 ani inertní k obyčejným pocitům a emocím, které člověka ovládají – dokáže milovat, žárlit, nenávidět, cítit smutek i radost. Její láska k D-503 jistě není menší než ta jeho k I-330, o čem svědčí i její pudová touha po jeho dítěti. Není schopna domýšlet věci do důsledků, tedy spíše ji nezajímá nic jiného než přítomnost. Že byla nakonec ochotná přijmout pomoc od nenáviděné I-330, je důkazem její schopnosti podstoupit velkou oběť.

Myslím, že O-90 zastupuje typ člověka, jenž se hojně vyskytuje v každé době – člověka, který jedná, až když mu něco seberou, až když mu něco chybí, člověka, který odmítá samostatně vyhledávat jakékoliv informace, které nutně nepotřebuje pro svůj vlastní prospěch, člověka, kterému je nejlépe mezi dalšími lidmi, od nichž se příliš neliší a s nimiž může svorně prožívat radost i zklamání. Arendtová o takových lidech říká velice výstižně: *„Jsou potenciálně přítomni ve všech zemích a tvoří většinu oné obrovské části populace neutrálních, politicky indiferentních lidí, kteří nikdy nevstupují do politických stran a sotva kdy se účastní voleb.“* (Arendt, 1993, 437) Přesně do této kategorie spadá O-90 i další vedlejší postavy, jež se v knize objevují – domovnice U, básník R – a jistě i valná většina ostatních obyvatel státu.

4.2 Rozum versus svědomí

Jedna z hlavních otázek, kterou Zamjatin ve své knize řeší, je otázka rozumu a svědomí: Je správné poslouchat čistě rozum a svědomí přehlížet? Je to vůbec možné? A je možné otupit svědomí natolik, že ho člověk už vůbec nevnímá, popřípadě ho nahradí „pravdami“, které mu vnucuje někdo jiný?

Hlavní hrdina, D-503, je zcela racionálně založený člověk. Je inteligentní, proto potřebuje svou oddanost státu logicky odůvodnit. Od mala byl vychováván jako číslo a plně se s tím ztotožnil. Schopnost naslouchat svému svědomí vlastně ztratil.

Racionálně už dokáže zdůvodnit každý zločin – i vraždu. Rozum je jediný relativní ukazatel, všechny pocity či emoce jsou tu jen proto, aby ho mátlly.

Jinak je na tom I-330, která, ač byla jistě vychovávána stejně jako D-503, stále hlas svého svědomí slyší. Dokáže rozpoznat, že je něco špatné, protože je to v základním rozporu z přirozeností člověka, ačkoliv jí ideologie racionálně vysvětluje opak. Uvědomuje si, že zodpovědnost za své činy nemůže jednotlivec nikomu předat, že leží vždy jen a jen na něm. Říká to i D-503: „*Nemyslíš, že nejdůležitější jsou právě ty kameny, spojené v organizovanou společnost?*“ (Zamjatin, 1989, s. 194)

Také jiní lidé jsou jistě schopni hlasu svého svědomí naslouchat – ovšem jsou za to následně tvrdě trestáni. Jako jistá žena, která se nedokázala dívat na to, jak Strážce bije elektrickým karabáčem malého chlapce, který vybočil z řady. Ani léta naučená pravidla, která tvrdila, že každý, kdo vybočuje, musí být ztrestán, a které ona žena jistě přijala za své, ji nezabránila v určitý okamžik poslechnout hlas svědomí a tomuto chlapci přispěchat na pomoc.

Dalším aspektem, který přispívá potlačení svědomí, je přenesená zodpovědnost. Jednotlivec není zodpovědný za nic, co se kolem něj děje, vše je na příkaz a přání Jednotného státu. Ten se, podobně jako Bůh, nemůže mýlit. To je dogma, které mají všechna čísla zakódováno od narození.

Operací nakonec stát odebere lidem nejen svědomí, ale i rozum – lidé po Operaci již nedokážou ani logicky myslet, což je samozřejmě pro diktátora nejvýhodnější – může jim do mechanické paměti zakódovat jakákoliv pravidla, aniž by se obtěžoval vysvětlováním či manipulací, a bude mít jistotu, že takto „naprogramovaní“ lidé nikdy nezaváhají a vždy udělají, co se jim řekne.

Svědomí a rozum by měly být u zdravého člověka nerozlučně spojeny, svědomí by mělo být brzdou rozumu. Což ovšem brání manipulaci.

4.3 Svoboda versus štěstí

Další dilema, které Zamjatin ve své knize řeší, je, zda je správné místo svobody zvolit štěstí. Jednotný stát neslouží k ničemu jinému, než aby lidem absolutní štěstí

zařídil. Pokud ho nechtějí přijmout, je s nimi něco v nepořádku a stát je povinen štěstí jim vnutit.

Autor proti sobě staví dvě čísla, která zastávají přesně opačné stanovisko: D-503, který je přesvědčen o neomylnosti státu a absolutní štěstí považuje za povinnost každého, a I-330, která věří, že člověk je na světě i pro něco jiného než pro štěstí a snaží se prosadit si své právo na neštěstí. Jejich konverzace ukazují problém v plné šíři – na jedné straně uniformní D-503, který se skutečně ničím netrápí, vše přijímá, jak je mu to předkládáno státní ideologií, a po ničem jiném netouží, na druhé straně I-330, která se snaží přesvědčit D-503, že lidský život musí obsahovat víc než jen dokonalé štěstí.

D-503 s pohrdáním vypráví o dobách, kdy lidé ještě žili svobodně – tedy neorganizovaně a divošsky. Svoboda a zločin jsou podle něj nerozlučně spojeny. „*Jediný způsob, jak zbavit člověka zločinů, je zbavit ho svobody.*“ (Zamjatin, 1989, s. 63)

Je skutečně pravda, že nesvoboda může být velice příjemná – člověk za sebe nechává rozhodovat jiné, proto má pocit, že za nic nenes zodpovědnost a nemusí se tedy trápit výčitkami svědomí. Může jen poslušně dělat, co mu jiný přikáže, a na nic nemyslet.

Ideologie navíc podává přesvědčivý argument, který dokazuje správnost absolutního štěstí a absolutní nesvobody. Říká totiž, že na začátku dějin, v prastaré pověsti o ráji, dostali lidé na výběr – mohli získat svobodu bez štěstí nebo štěstí bez svobody. Ti „*řulpasové*“ si zvolili svobodu, a proto byli tisíce let nuceni žít v bídě a žalu. Teprve Jednotný stát tuto osudovou chybu napravil a osvobodil lidi od svobody. Nyní už mohou všichni žít jako v ráji – čistí, nevinní a nesvobodní. (Zamjatin, 1989, s. 86)

Naprosté ztotožnění s čísly znamená také, že lze nesvobodu odůvodnit pomocí matematické logiky: čísla v rovnicích jsou nesvobodná, dvě a dvě vždy bude čtyři, dvojka se najednou nemůže rozhodnout, že bude mít jinou hodnotu: nesvoboda se tedy rovná pravda. Pokud by se dva a dva rovnalo pěti, byla by to lež, svoboda tedy znamená lež.

Teprve láska k I-330 přinutí D-503 podívat se na život z jiného úhlu. Nejprve se své rozjitřené emoce snaží odůvodnit nemocí, postupně ale zjišťuje, že nezákonné pocity,

které ho přepadají, jsou mnohem opravdovější a správnější než štěstí, které dosud prožíval.

I-330 klade zásadní otázku: Všichni jsme šťastní. A co dál? Poukazuje na nemožnost trvalé stagnace, které všechna ostatní čísla věří. Říká, že dosáhnoutí absolutního štěstí není možné, protože to by znamenalo zánik všeho, co člověka dělá člověkem – tedy tužeb, přemýšlení a svědomí.

Čísla ve svobodném státě ale už ani neví, co si se svobodou počít, natolik jsou zvyklá poslouchat rozkazy. Dětem se ve školách vypráví příběh o třech číslech, jimž byla dána svoboda, a na měsíc byla zproštěna práce: „...*ti tři si mohli dělat co chtěli, jít kam chtěli. Nešťastníci bloumali kolem svého obvyklého pracoviště a lačnými očima nahlíželi dovnitř, zastavovali se na náměstích – a celé hodiny prováděli pohyby, jež byly v určité denní době potřebou jejich organismu: řezali a hoblovali vzduch, neviditelnými kladivy bušili a tloukli do neviditelných ingotů. A desátého dne už to nevydrželi – vzali se za ruce, vstoupili do vody a za zvuků Pochodu se hroužili stále hloub, až voda ukončila jejich muka.*“ (Zamjatin, 1989, s. 205)

Odpověď, zda si máme zvolit štěstí či svobodu, vyjadřuje I-330 zoufalým voláním k číslům, jež jdou na Operaci: „*Tam vás – vyléčí, tam vás nakrmí až k prasknutí nejvybranějším štěstím, a budete v sytosti spát a organizovaně, do taktu chrápat – copak neslyšíte tu velikou symfonii – chrápání? Jste k smíchu – chtějí vás zbavit otazníků... Co vám je do toho – když nechci, aby za mě chtěli jiní, ale chci chtít sama...*“ (Zamjatin, 1989, s. 215) Právě v otaznících je smysl lidského života – v neustálém přemýšlení, v neustálém kladení otázek. A je nesprávné přenechat své otazníky někomu jinému.

5 Závěr

Ve své bakalářské práci jsem chtěla ukázat, jak žalostně pravdivé mohou být ty nejhrůzyplnější a nejfantasknější vize, které literatura obsahuje. K tomuto účelu jsem si zvolila knihu od Jevgenije Zamjatina *My*, s níž jsem se rozhodla porovnat vývoj Kambodži za vlády Rudých Khmerů.

Zamjatinův román *My* byl prvně napsán v roce 1920, Rudí Khmerové začali vládnout roku 1975, tedy o více než padesát let později. Principy, na nichž jejich režim stavěl, jsou však principům Zamjatinem popisovaného Jednotného státu velice podobné. Jejich uplatnění v praxi je ale mnohem otřesnější a krutější. Kontrast je především ve sterilní čistotě a jednoduchosti literárního světa a brutalitě a nemilosrdnosti světa reálného.

Při četbě antiutopických románů nás mnohdy napadá: „To je příšerné, ještě že je to jen vymyšlené, realita je jiná.“ Ano, je jiná. Horší. Nejhrůzyplnější knihou, kterou si člověk může přečíst, jsou totiž Dějiny lidstva. Žádná beletrie nedokáže vyjádřit, kolik obměn zla v sobě může člověk mít.

6 Seznam použité literatury

ARENDETT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80729990411.

ARON, Raymond. *Demokracie a totalitarismus*, 2. vyd. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 8071080640.

BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2012. ISBN 9788073632663.

CANETTI, Elias. *Masa a moc*. 2. vyd. Praha: Academia, 2007. ISBN 9788020015129.

COURTOIS, Stéphane. *Černá kniha komunismu: zločiny, teror, represe*. Praha: Paseka, 1999. ISBN 8071851949.

FROMM, Erich. *Anatomie lidské destruktivity: můžeme ovlivnit její podstatu a následky?*. 1. vyd. Praha: Aurora, 2007. ISBN 9788072990894.

CHAUVEL, Patrick. *Válečný reportér*. 1. vyd. Praha: Garamond, 2009. ISBN 9788074070570.

JOHNSON, Paul. *Dějiny dvacátého století*. 1. vyd. Praha: Rozmluvy, 1991. ISBN 8085336073.

KOPEČEK, Lubomír. *Politické systémy*. 1. vyd. Praha: Birrister a Principal, 2011. ISBN 9788087474235.

KOUKOLÍK, František. *Mocenská posedlost*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 9788024318258.

PALMER, Beverly. *Kambodža*. 1. vyd. Praha: JOTA, 2009. ISBN 9788072176458.

RANGERS, Trevor. *Kambodža*. 1. vyd. Praha: Computer Press, 1970. ISBN 9788025132159.

SHORT, Philip. *Pol Pot: dějiny zlého snu*. Praha: BB art, 2005. ISBN 8073416107.

VECCHIA, Stefano. *Khmerové*. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 2009. ISBN 9788024219752.

ZAMJATIN, Jevgenij. *My*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1989. ISBN 8020707328.

ZAMJATIN, Jevgenij. *Zapadákov: Příběh lásky a zrady*. 1. vyd. Praha: Lidové nakladatelství, 1970.

ZELENDÁ, Jiří. *Kambodža*. 1. vyd. Praha: Libri, 2009. ISBN 9788072774272.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Anna Marklová
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Jaroslav Vala, Ph.D.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Katastrofická vize budoucnosti Jevgenije Zamjatina
Název v angličtině:	Catastrophic vision of the future of Yevgeny Zamyatin
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá antiutopickým románem Jevgenije Zamjatina <i>My</i> a hledá paralely mezi světem v něm popsaném a realitou. Tuto realitu představuje stát Demokratická Kampučie. Jejím cílem je popsat hodnoty, na něž Zamjatin klade důraz, a upozornit na nebezpečí totalitních režimů.
Klíčová slova:	Jevgenij Zamjatin, <i>My</i> , Jednotný stát, Demokratická Kampučie, Pol Pot, totalitarismus, politický systém, kolektivismus, antiutopie
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis deals with dystopic Yevgeny Zamyatin's novel <i>We</i> , and draws parallels between the world described in it and the reality. This reality represents the state of Democratic Kampuchea. Its aim is to describe the values which Zamyatin emphasises and point out the dangers of totalitarian regimes.
Klíčová slova v angličtině:	Yevgeny Zamyatin, <i>We</i> , One State, Democratic Kampuchea, Pol Pot, totalitarianism, political system, collectivism, antiutopia
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	45 stran
Jazyk práce:	Čeština